

Hatay İlinde Tarım Sektörünün Yeri ve Önemi

Arif SEMERCİ¹

Öz

Bu çalışmada Türkiye için, özellikle tarımsal açıdan önemli bir yeri olan Hatay ilinin tarımsal yapısı incelenmiştir. Çalışmada tarımsal yapının incelenmesinde ele alınan kriterler Türkiye verileri ile karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Hatay ili ülke genelinde; toplam nüfusun %1.95'ine, milli gelirin %1.23'üne, ihracatın %1.22'sine, ithalatın %1.29'una sahiptir. İlde tarım sektörünün GSYİH'daki payı %16, istihdamdaki payı ise %29'dur. Türkiye tarım alanlarının %1.03'ü Hatay ilinde olup, ilde ÇKS'ye kayıtlı çiftçi sayısı 21463'tür. İl Türkiye'de pazı, maydanoz, dereotu ve mandarin üretiminde ilk sırada yer almaktadır. Bununla birlikte ülke turuncuğil üretiminin %21'i, pamuğun %12'si, havucun %11'i ve zeytinin de %8'i Hatay ilinde üretilmektedir. Bu değerler Hatay ilinin Türkiye bitkisel üretim değerindeki payını %2.20 olarak göstermektedir. Hatay ilinin Türkiye toplam tarımsal destekleme tutarından almış olduğu pay %1.65 olmakla birlikte bu oran bitkisel üretim desteklerinde %2.71'e yükselmektedir. Yapılan çalışmada Hatay ilinde çiftçi başına tarımsal destek ödeme tutarının Türkiye ortalamasının %74.69 üzerinde olduğu tespit edilmiştir. İlde tarım sektöründe genel olarak örgütlenme, kalite ve pazarlama konularında önemli sorunlar bulunmaktadır. Üretici örgütlerinin daha aktif olmaları, ürünlerin pazarlanmasına yönelik konseyler kurulması tarımsal üretimden elde edilecek geliri önemli miktarda artıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarımsal Yapı, Destekleme, Üretim Deseni, Hatay

Place and Importance of Agricultural Sector in Hatay Province

Abstract

In this study, agricultural structure of Hatay city which has an important place in Turkey was examined. The criterias which were taken into consideration to examine agricultural structure were given as comparatively to Turkey's data. Countrywide, Hatay city has a 1,95% share in population, 1,23% share in national income, 1,22% share in export, 1,29% share in import. The share in Gross Domestic Product (GDP) is 16%, and it is 29% in employment. In terms of agriculture, 1,03% of total agricultural area is in Hatay city, and there are 21463 farmers who are registered in Farmer Registration System. Hatay city takes the first place in Turkey in chard, parsley, dill, and mandarin production. Also, 21% of citrus production, 12% of cotton production, 11% of carrot production and 8% of olive production are produced in Hatay city. These values provide 2.20% of vegetative production of Turkey. Hatay city takes a 1.65% share from Turkey's total agricultural subsidies, this ratio goes up to 2.71% in vegetative production subsidies. According to the study, agricultural subsidy payment value per farmer is 74.69% over Turkey's average. There are some problems in Hatay city's agricultural sector in terms of organization, quality and marketing. Dynamising producer organizations, and founding marketing councils would improve the income considerably that is gained from agricultural production.

Keywords: Agricultural Structure, Subsidy, Production Pattern, Hatay

JEL: Q18, Q15, R11

Geliş Tarihi (Received):04.05.2018

Kabul Tarihi (Accepted): 19.06. 2018

¹ Doç. Dr., Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Çanakkale, arifsemerci69@gmail.com

1.Giriş

Tarım sektörü birçok sosyo-ekonomik kriter bakımından ülke ekonomilerinde gelişmişlik düzeylerine bağlı olarak farklı düzeyde öneme sahiptir. Türkiye, dünya genelinde tarımsal üretim değeri bakımından 7., Avrupa ülkeleri arasında ise 1. sırada yer almaktadır (Acar ve Aytüre, 2010). Türkiye tarımında önemli bir yere sahip olan ve gelecekte tarımsal üretim açısından ön plana çıkma potansiyeli yüksek olan illerden biri de Hatay'dır.

Akdeniz'in doğu ucunda yer alan Hatay ili, doğuda ve güneyde Suriye, kuzeydoğuda Gaziantep'in İslahiye ilçesi, kuzey ve kuzeybatıda Adana ve Osmaniye illeri, batıda ise İskenderun Körfezi ile çevrilidir. Hatay İli 5867 km²'lik yüzölçümü ile büyüklük bakımından Türkiye'nin 58. ili olup, ülke yüzölçümünün %0.7'sini oluşturmaktadır (TÜİK, 2014). 2016 yılı TÜİK verilerine göre 1555165 olan il nüfusu, büyüklük sıralamasında 13. sırada yer almakta olup, ülke nüfusunun da (79814871) %1.95'ini oluşturmaktadır. Aynı yılın verilerine göre Türkiye'de nüfus yoğunluğu 102 kişi/km² iken bu değer Hatay İlinde (282 kişi/km²) 2.76 kat daha fazladır (TÜİK, 2017a). İçişleri Bakanlığı 2016 yılı verilerine göre Türkiye'ye sığınan toplam 2834441 Suriyeli mültecinin Hatay ilinde barınan 379141 kişi il nüfus verilerine dâhil edilmemiştir (İçişleri Bakanlığı, 2017).

Hatay ili tarih boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmış kadim bir kent olup, halen bünyesinde üç semavi din mensuplarını barındırmaktadır. Hatay ilinin ekonomik hayatına hâkim sektörler; ticaret, tarım, sanayi, ulaştırma (nakliyecilik) ve inşaat sanayidir. Hatay ilinden demir-çelik mamulleri, otomobil filtresi, tarım araç ve gereçleri ile tarımsal ürünlerden özellikle yaş sebze ve meyve ile narenciye üretim ve ihracatı yoğun olarak yapılmaktadır. Bu nedenle Hatay ili taşımacılık sektöründe İstanbul'dan sonra ülke genelinde en fazla filoya sahip ikinci ildir (TÜİK, 2014).

Hatay ilinin sosyo-ekonomik yapısı ve tarımsal üretim özellikleri yönünden inceleyen çalışmalar

oldukça kısıtlı düzeydedir. Reçber ve Ayhan (2013) yapmış oldukları çalışmada Türkiye ile Suriye arasındaki krizin Hatay İli ekonomisine olası etkilerini ortaya koymuşlardır. Akar ve ark. (2013) yapmış oldukları çalışmada Hatay ilinin ilçeler bazında tarımsal mekanizasyon özelliklerini (traktör sayısı, traktör güç dağılımı ve işlenen alan değerleri) incelemiştir. Hatay İlinin ekonomik yapısının ve gelişmişlik düzeyinin ortaya konulduğu, ilin tarımsal potansiyelinin artırılmasına yönelik olarak hazırlanmış çalışmalar da bulunmaktadır (Anonim, 2011; Anonim, 2012; Anonim, 2016).

2014 yılı verilerine göre Hatay ilinin Türkiye gayrisafı yurtiçi hasılasındaki payı %1.23'tür (TÜİK, 2017b). 2013 yılı TÜİK verilerine göre Hatay ili %12.2'lik işsizlik oranı ile ülke genelinde 11. sırada, %45.9'luk işgücüne katılım oranı ile 69. sırada ve %40.3'lük istihdam oranı ile 72. sırada yer almaktadır. 2013 yılı verilerine göre, Hatay ili yaptığı 2 milyar ABD\$ ihracat ile iller arasında 11. sırada yer almaktadır (TÜİK, 2014).

Hatay ilinde tarım sektörünün GSYİH'daki payı %16, istihdamdaki payı ise %29'dur. Tarım alanı varlığı bakımından Türkiye'de 41. sırada yer Hatay İlinde nadasa bırakılan alan yok denecek kadar azdır. Hatay ili, bitkisel üretimde toplam maydanoz, erik, pazı, turunçgiller, marul, havuç, kabak, bezelye, bamya, pamuk, havuç, nane, patlıcan, zeytin, sarımsak, soğan, şalgam, yenidünya ve Trabzon hurması gibi ürünlerde Türkiye genelinde ilk sıralarda yer almaktadır. İl tarımsal alanda bitkisel ağırlıklı üretimi ile ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmada genel olarak Türkiye ve TR63 Bölgesi (Hatay, Kahramanmaraş ve Osmaniye) bağlamında Hatay ilinin tarımsal açıdan önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Çalışmada Türkiye'nin üretim değerinde önemli bir payı bulunan pamuk, zeytin ve turunçgil ürünleri özellikle incelenmiştir. Çalışmada tarımsal gelişmişlik düzeyinin daha net ortaya konulması için ele alınan göstergeler Türkiye değerleriyle karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Çalışma sonunda Hatay ilinde tarımsal üretimde

karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın ana materyalini Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB), GTHB Hatay İl Müdürlüğü ve konu ile ilgili diğer kurum ve kuruluşlardan elde edilen ikincil veriler oluşturmaktadır. Ülke geneline ait verilerde TÜİK verilerinin yanında GTHB Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü (BÜGEM) ve Hayvansal Üretim Genel Müdürlüğü (HAYGEM) kayıtlarından faydalanılmıştır. Verilerin yorumlanmasında, hazırlanan tabloların analizi ve yüzde hesaplamalarından yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında Hatay ilinin tarımsal yapısıyla ilgili olarak hazırlanan raporlar, yayınlar ve tezlerden faydalanılmıştır. Bu aşamada özellikle GTHB Hatay İl Müdürlüğü'nce hazırlanan brifing raporları ve çalışma raporlarından yararlanılmıştır. Çalışmada Hatay ilinin tarım alanları, hayvan varlığı ve hayvansal üretim miktarları Türkiye verileriyle karşılaştırmalı olarak verilmiştir. İlin önemli ürünlerinden narenciye, pamuk ve zeytin üretimine ait 2012-2016 yılları arası veriler incelenmiş ve ülke genelindeki payları hesaplanmıştır. Çalışma kapsamında Hatay ilinde tarımsal destekleme uygulamaları ülke değerleriyle kıyaslamalı olarak verilmiştir. Bu aşamada GTHB tarafından hazırlanan çalışma raporlarından faydalanılmıştır. Bu bağlamda hem Türkiye hem de Hatay ili için ÇKS verilerinden yararlanılmıştır. İlde üretici başına tarımsal destek miktarı ülke ortalama değeriyle karşılaştırılmıştır. Çalışmada ilin tarımsal ürünler dış ticaretine de yer verilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Tarım sektörünün Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi

Tarımın bir ülke ekonomisindeki yeri genel olarak; nüfus ve işgücüne katkısı, üretim ve verime katkısı, toplum beslenmesine katkısı, sanayi sektörüne katkısı, milli gelire ve dış

ticarete katkısı olmak üzere altı grupta incelenebilir (Semerci, 2016). 2016 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye'nin nüfusu 79.8 milyon kişidir. Kırsal nüfusun toplama oranı ise %7.7'dir. Ülkede yıllık nüfus artış oranı %1.35 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2017a). 2016 yılında toplam işgücü 30.5 milyon kişi, toplam istihdam 27.2 milyon kişi olup, aktif nüfusun sektörler göre dağılımı şöyledir; Hizmetler sektörü %53.7, tarım sektörü %19.5, sanayi sektörü %19.5, inşaat sektörü %7.3. Aynı yıl cari fiyatlarla Tarımsal Gayrisafi Yurtiçi Hasıla değeri 53.4 milyar ABD\$ olup, tarımın ülke GSYİH değerindeki payı %6.2 olarak gerçekleşmiştir (GTHB, 2017a).

Türkiye'nin 2016 yılı ihracat değeri 142.5 milyar ABD\$ olup, tarım ve gıda ürünlerinin payı %10.7 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 2004 yılı ithalat değeri 198.6 milyar ABD\$ olup, tarım ve gıda ürünlerinin payı %5.9 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılı itibariyle Türkiye'nin tarım ve gıda ürünleri dış ticareti 3.4 milyar ABD\$ fazla vermiştir.

Sadece tarım ürünleri ticareti dikkate alındığında Türkiye'nin durumunun genel görünümünden daha farklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira 2014 yılında Türkiye'nin tarım ürünleri ithalatı 7.04 milyar ABD\$ iken, aynı yıl tarım ürünleri ihracatı 5.4 milyar ABD\$ düzeyinde kalmıştır. Diğer bir ifade ile Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticaret açığı belirtilen yılda 1.6 milyar ABD\$ düzeyine ulaşmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2017a).

Kısaca vurgulamak gerekirse, tarımsal gayri safi hasıla bakımından Avrupa'da 1. sırada dünya genelinde ise 7.sırada yer almasına rağmen, Türkiye'nin tarım ürünleri dış ticaretinde açık söz konusudur. Söz konusu bu açık gıda ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri dâhil edildiği takdirde tarımla ilgili dış ticaretin fazla verdiği anlaşılmaktadır (İnan, 2016).

3.2. Hatay ilinde tarımsal yapı

2014 yılı verilerine göre Türkiye yüzölçümü 78534700 ha olup, TR63 bölgesinin payı %2.97'dir. Türkiye genelinde ekilen alan varlığının %2.98'i TR63 Bölgesinde yer almaktadır. Aynı yılın verilerine göre ülke nadas alanlarının %1.29'u, sebze alanlarının %5.60'ı,

meyve alanlarının da %5.18'ini TR63 Bölgesinde bulunan iller oluşturmaktadır (Tablo 1). Bölgede ekilen alanların %28.4'ü, nadas alanlarının %5.1'i, sebze alanlarının %69.1'i meyve alanlarının %49.3'ü süs bitkileri üretim alanlarının da %83'ü Hatay ilinde yer almaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2016).

Tablo 1. Türkiye, TR63 bölgesinde yer alan illerin arazi kullanım bilgileri

Kriterler (da)	Türkiye	TR63 Bölgesi	Bölgenin Türkiye'ye Oranı (%)	Hatay	Kahramanmaraş	Osmaniye
Yüzölçüm (km ²)	785347	23364	2.97	5524	14520	3320
Ekilen Alan	157818172	4704690	2.98	1337813	2369154	997722
Nadas	41076182	530102	1.29	27202	495561	7339
Sebze	8041439	450376	5.60	311117	104922	34337
Meyve	32428112	1680458	5.18	828678	693803	157977
Süs Bitkileri	48909	111	0.23	92	19	-
Toplam Tarım Alanı	239412814	7365736	3.08	2504902	3663459	1197375

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2016)

2016 Yılı verilerine göre Hatay İlinin 552400 hektar arazi varlığının 243484 hektarını (%44.08) tarım alanları oluşturmaktadır. Hatay ili 2016 yılına ait tarım arazileri incelendiğinde;

tarla bitkileri arazilerinin toplam tarım arazisinin %52 gibi büyük bir alana sahip olduğu görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. Hatay ilinde tarım arazilerinin dağılımı (2016)

Arazi	Alan (ha)	Hatay İli Payı (%)	Alan (ha)	Türkiye Payı (%)
Ekilen Alan	127482.3	52.36	15574639.1	65.68
Nadas Alanı	1076.0	0.44	3998295.7	16.86
Meyvelik Alan	86258.5	35.43	3329216.6	14.04
Sebze Alanı	28664.1	11.77	804141.9	3.39
Süs Bitkileri	3.0	0.00	4843.8	0.02
Toplam	243483.9	100.00	23711137.1	100.00

Kaynak: GTHB (2017b, 2017c)

Türkiye'de toplam tarım alanları içinde meyvelik alanın payı %14.04 iken bu değer Hatay ilinde %35.43 düzeyindedir. Bu alanın 51841 ha'lık kısmını zeytin alanları oluşturmaktadır. İlde üretim yapılan sebze alanlarının toplamdaki payı ülke ortalamasının yaklaşık 3 katı üzerindedir.

Hatay İlinin mera alanı 13624 ha olup, Türkiye mera varlığının (14.6 milyon ha) %0.93'ünü oluşturmaktadır. İlde bulunan ovaların (Amik

ovası, Arsuz ovası, Dört Yol-Erzin ovası ve Samandağ ovası) toplamı 148106 ha olup ilin toplam tarım alanının %53.74'ünü oluşturmaktadır (GTHB, 2017c).

Türkiye'de tarım arazileri toplam yüzölçümün yaklaşık üçte biri kadardır. Yapılan etütlere göre ekonomik olarak sulanabilecek 8.5 milyon hektar alanın 2011 yılı sonu itibari ile toplam 5.6 milyon hektarı sulamaya açılmıştır. Bu miktarın 3.3 milyon hektarı DSİ tarafından inşa edilmiş

modern sulama şebekesine sahiptir. 1.3 milyon hektarı mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) ve İl Özel İdareleri tarafından işletmeye açılmıştır. Ayrıca, yaklaşık 1 milyon hektar alanda halk sulaması yapılmaktadır. (DSİ, 2017).

İlde sulamaya elverişli 206553 ha tarım arazisinin 176515 ha'lık kısmı (%85) sulanmaktadır. Ülkede toplam sulanan alandaki basınçlı sulama oranı ortalama %10 düzeyinde olup, İlde bu oran %25'tir. Hatay İlinde Basınçlı Sulama Sistemleri ile narenciye üretiminde 20400 ha alanda, sebze üretiminde 9167 ha alanda, pamuk üretiminde 8245 ha alanda, mısır, zeytin ve yem bitkileri gibi ürünlerde ise 2024 ha alanda üretim yapılmaktadır (GTHB, 2017c).

3.3. Hatay ilinde bitkisel üretim

2014 yılı verilerine göre TR63 Bölgesinde en yüksek tarımsal üretim 2.9 milyar TL ile Hatay ilinde gerçekleşmiştir.

Hatay İli 703729 ton turunçgil üretimiyle Türkiye üretiminin %19'unu, 60483 ton havuç ile de ülke toplam üretim miktarının %11'ini oluşturmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2016).

Hatay İli tarımsal üretiminde önemli olan ve Türkiye genelinde ilk sıralarda yer alan ürünlere ait bilgiler Tablo 3'te verilmiştir. İlgili çizelge incelendiğinde ilin özellikle turunçgiller, pamuk ve zeytin üretim miktarı bakımından ülke genelinde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Hatay ilinin tarımsal potansiyeli yanında sahip olduğu zengin tıbbi ve aromatik bitki çeşitliliğinin tanıtılması ve öneminin kamuoyuna anlatılması için, geçmişte eski bir Antakya evi olan mekan Hatay Valiliği tarafından satın alınıp restore edilerek, "Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Müzesi" olarak İl Müdürlüğüne tahsis edilmiştir.

Tablo 3. Hatay ilinde üretilen önemli ürünler ve ülke genelinden aldığı paylar (2016, %)

Ürün	Ülke Sıralamasındaki Yeri	Üretim Miktarı (ton)		Ülkedeki Payı (%)
		Hatay	Türkiye	
Pazı	1	3769	5881	64.09
Maydanoz	1	22334	58190	38.38
Dereotu	1	1421	4589	30.97
Mandalina	1	535642	1337037	40.06
Erik	2	23045	297589	7.74
Soğan (Taze)	2	7685	134479	5.71
Turunçgiller	3	906392	4293007	21.11
Altıntop	3	23524	253120	9.29
Havuç	3	59836	554736	10.79
Yeni Dünya	3	518	13950	3.71
Pamuk (Kütlü)	3	242357	2100000	11.54
Marul(Göbekli)	4	20927	233662	8.96
Trabzon Hurması	4	3249	34650	9.38
Nane	5	315	15500	2.03
Zeytin	7	135900	1730000	7.86
Buğday	21	256986	20600000	1.25

Kaynak: GTHB (2017c)

3.3.1. Hatay ilinde zeytin üretimi

Tarım arazileri arasında %18'lik paya sahip olan zeytin yoğun olarak Altınözü ilçesinde yetiştirilmektedir. Türkiye'de zeytin üretiminin %7.86'sı Hatay ilinden karşılanmaktadır (Tablo 4). 15 milyon civarında zeytin ağacının

bulunduğu kent 135900 tonluk üretimi ile Türkiye sıralamasında 8. sırada yer almaktadır. Zeytin ekim alanlarının her geçen gün arttığı Hatay ilinde Halhalı, Savrani, Sarı Haşabi, Sarı Ulak, Karamani, Gemlik gibi çeşitler ağırlıktadır (Anonim, 2017).

Tablo 4. Hatay ilinde yıllara göre zeytin üretim değerleri (2012-2016)

Göstergeler	Yıllar				
	2012	2013	2014	2015	2016
Hatay İli Zeytin Üretim Alanı (ha)	49509	51385	51703	51600	51841
Hatay İli Üretim Miktarı (ton)	178750	158419	131647	177703	135900
Türkiye Üretim Miktarı (ton)	1820000	1676000	1768000	1700000	1730000
İlin Üretimdeki Payı (%)	9.82	9.45	7.45	10.45	7.86

Kaynak: GTHB (2017b,c)

2012-2016 dönemine ait veriler dikkate alındığında Hatay İlinin Türkiye zeytin üretimindeki payı ortalama %9 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4).

3.3.2. Hatay ilinde narenciye üretimi

Tarım sektöründe stratejik öneme sahip diğer ürün gurubu ise tarım alanları içerisinde %8'lik alana sahip narenciye grubudur.

İlde İskenderun, Dört Yol ve Erzin ilçeleri narenciye yetiştiriciliği ile özdeşleşmiştir. İlde

üretilen narenciye, başta Rusya Federasyonu olmak üzere çeşitli ülkelere ihraç edilmektedir. 2016 yılı verilerine göre Türkiye üretiminde 906392 ton üretim ile 3. sırada yer almakta olan ilde 23453 ha alanda üretim yapılmaktadır (Anonim, 2017).

2012-2016 dönemine ait veriler dikkate alındığında Hatay İlinin Türkiye narenciye üretimindeki payı ortalama %19,52 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Hatay ilinde yıllara göre narenciye üretim değerleri (2012-2016)

Gösterge	Yıllar				
	2012	2013	2014	2015	2016
Hatay İli Narenciye Üretim Alanı (ha)	20384	20584	20820	22709	23453
Hatay İli Üretim Miktarı (ton)	602749	643533	703729	893979	906392
Türkiye Üretim Miktarı (ton)	3475024	3681159	3783263	3975873	4293007
İlin Üretimdeki Payı (%)	17.35	17.48	18.60	22.49	21.11

Kaynak: GTHB (2017b,c)

3.3.3. Hatay ilinde pamuk üretimi

Kırıkhan, Kumlu, Reyhanlı ve Antakya ilçelerinde yoğun olarak yetiştirilen pamuk üretiminde Hatay ili 43959 ha alanda 242357 tonluk üretim ile Türkiye 3.'südür (Anonim, 2017).

2012-2016 dönemine ait veriler dikkate alındığında Hatay İlinin Türkiye pamuk üretimindeki payı ortalama %9.59 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Hatay ilinde yıllara göre pamuk üretim değerleri (2012-2016)

Gösterge	Yıllar				
	2012	2013	2014	2015	2016
Hatay İlinde Pamuk Üretim Alanı (ha)	41728	38038	37107	39339	43959
Hatay İli Üretim Miktarı (ton)	210248	202791	196766	209458	242357
Türkiye Üretim Miktarı (ton)	2320000	2250000	2350000	2050000	2100000
İlin Üretimdeki Payı (%)	9.06	9.01	8.37	10.22	11.54

Kaynak: GTHB (2017b,c)

3.4. Hatay ilinde hayvansal üretim

2014 yılı verilerine göre Türkiye sığır varlığının %2.60'ını TR63 bölgesindeki iller oluşturmaktadır. Bölge illeri içinde Hatay ilinin payı %35.53 olmuştur. Bölgedeki manda varlığı ise Türkiye toplamının %1'inin de altında kalmaktadır (Tablo 7).

2016 yılı verilerine göre Hatay ilinde 124504 büyükbaş hayvan bulunmaktadır. Belirtilen değer Türkiye büyükbaş hayvan varlığının %0.88'ini oluşturmaktadır. İldeki büyükbaş hayvanlar genotipleri bakımından

incelendiğinde kültür ve kültür melezi hayvan varlığının toplama oranı il genelinde %92.99 iken bu oran ülke genelinde %87.69 olduğu görülmektedir (Tablo 8).

Türkiye'de ve TR63 Bölgesinde bulunan illerdeki küçükbaş hayvan varlığı Tablo 9'da verilmiştir. 2014 yılı verilerine göre Türkiye'deki toplam koyun varlığının %2.13'ü, keçi varlığının da %5.22'si bölgede yer alan illerde bulunmaktadır. Küçükbaş hayvan varlığında Hatay ilinin bölge küçükbaş hayvan varlığındaki payı %24.93 olmuştur.

Tablo 7. Türkiye ve TR63 bölgesinde yer alan illerde büyükbaş hayvan varlığı (2014)

Yerleşim Yeri	Dana ve Buzağı (erkek)	Dana ve Buzağı (dişi)	Tosun (1-2 yaş)	Düve (1-2 yaş)	İnek (2 yaş ve üzeri)	Boğa ve Öküz (2 yaş ve üzeri)	Toplam Sığır Varlığı	Manda
Türkiye	1719248	1741094	1572342	1989394	6413580	687189	14122847	121826
TR63 Bölgesi	45277	43176	45690	52338	159868	21122	367471	1196
Bölgenin Payı (%)	2.63	2.48	2.91	2.63	2.49	3.07	2.60	0.98
Hatay	16442	16136	19845	20552	50090	7481	130546	794
Kahramanmaraş	21170	18280	22190	20969	74253	12423	169285	60
Osmaniye	7665	8760	3655	10817	35525	1218	67640	342
Hatay İlinin Payı (%)	36.31	37.37	43.43	39.27	31.33	35.42	35.53	66.39

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2016)

Tablo 8. Hatay ilinde büyükbaş hayvan varlığı (2016)

Hayvanın Cinsi	Hatay	Türkiye	İlin Payı (%)
Saf Kültür Irkı Sığır Sayısı	50631	6588527	0.77
Kültür Melezi Sığır Sayısı	65153	5758336	1.13
Yerli Sığır + Manda	8720	1875365	0.46
Toplam	124504	14080155	0.88

Kaynak: GTHB (2017c,d)

Tablo 9. Türkiye ve TR63 bölgesinde yer alan illerde küçükbaş hayvan varlığı (2014)

Yerleşim Yerleri	Koyun	Keçi	Toplam
Türkiye	31115190	10347159	41462349
TR63 Bölgesi	662229	540489	1202718
Bölgenin Payı (%)	2.13	5.22	2.90
Hatay	157711	142185	299896
Kahramanmaraş	371563	281852	653415
Osmaniye	132955	116452	249407
Hatay İlinin Payı (%)	23.82	26.31	24.93

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2016)

2016 yılı verilerine göre Hatay ilindeki küçükbaş hayvan varlığının ülke genelinden aldığı pay %0.80'dir. İlde koyun varlığının küçükbaş hayvan varlığına oranı %53.90 iken bu pay ülke genelinde %74.97 düzeyindedir (Tablo 10).

Tablo 10 incelendiğinde küçükbaş hayvan varlığı içinde koyun ve keçi varlığının oransal olarak birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu yapının oluşmasında ildeki orman varlığının da önemli bir payı bulunmaktadır. Hatay ilinde hayvancılık faaliyetleri sonucunda üretilen hayvansal ürünlerin Türkiye genelinden almış olduğu paylar Tablo 11 ve 12'de verilmiştir.

Tablo 11 incelendiğinde Türkiye'de üretilen inek sütünün %2.66'sı, keçi sütünün %3.88'i, koyun sütünün %2.11'inin Hatay, Kahramanmaraş ve Osmaniye illerinden elde edildiği anlaşılmaktadır. Bölgenin bal üretiminde ülke genelinden aldığı pay ise %2.41 olmuştur.

Hatay ilinde üretilen hayvansal ürünler ülkesel değerlerle karşılaştırıldığında özellikle bal ve keçi kılı üretiminin %1'in üzerinde pay aldığı görülmektedir. Önemli görülen ürünlerden kırmızı etin Türkiye genelindeki payı %0.69 iken bu oran süt için %0.72 düzeyindedir.

Tablo 10. Küçükbaş hayvan varlığı (2016)

Hayvanın Cinsi	Hatay	Türkiye	İlin Payı (%)
Koyun	178939	30983933	0.58
Keçi	153066	10345299	1.48
Toplam	332005	41329232	0.80

Kaynak: GTHB (2017c,d).

Tablo 11. Türkiye, TR63 bölgesinde yer alan illerin hayvansal üretim miktarları (2014)

Yerleşim Yerleri	İnek sütü (ton)	Manda sütü (ton)	Koyun sütü (ton)	Keçi sütü (ton)	Bal (ton)
Türkiye	16867419	54687	1113130	463394	102486
TR63 Bölgesi	447914	417	23461	17990	2471
Bölgenin Payı (%)	2.66	0.76	2.11	3.88	2.41
Hatay	130903	295	4968	4470	836
Kahramanmaraş	226036	26	13137	9882	719
Osmaniye	90975	96	5356	3638	916
Hatay İlinin Payı (%)	29.23	70.74	21.18	24.85	33.83

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2016)

Tablo 12. Hatay ilinde hayvansal ürünler üretim miktarı (2016)

Ürünün Cinsi	Hatay	Türkiye	İlin Payı (%)
Yumurta (milyon adet)	110	18098	0.61
Kırmızı Et (ton)	8100	1173042	0.69
Beyaz Et (ton)	4850	1879018	0.26
Süt (ton)	134012	18489161	0.72
Bal (kg)	1260788	105727000	1.19
Yapağı (ton)	290	62525	0.46
Keçi Kılı (ton)	65	5445	1.19

Kaynak: GTHB (2017c), TÜİK (2017c)

3.5. Hatay ilinin tarımsal üretim değeri

2014 yılı verilerine göre Türkiye'nin toplam tarımsal üretim değeri yaklaşık 205 milyar TL olmuştur.

Ülke toplam tarımsal üretim değeri içinde TR63 Bölgesinin payı %3.26 olmuştur. Bölge içinde yaklaşık 2.9 milyar TL'lik değeri ile Hatay ili %43.74'lük pay almıştır (Tablo 13).

Tablo 13. Türkiye, TR63 bölgesinde yer alan illerin tarımsal üretim değeri (2014)

Yerleşim Birimi	Bitkisel Üretim Değeri (000 TL)	Canlı Hayvan Değeri (000 TL)	Hayvansal Üretim Değeri (000 TL)	Toplam Tarımsal Üretim Değeri (000 TL)
Türkiye	97988282	62512147	44332506	204832935
TR63	4486960	1618387	566007	6671354
Bölgenin Payı (%)	4.58	2.59	1.28	3.26
Hatay	2251116	486157	180593	2917866
Kahramanmaraş	1422393	779704	275954	2478051
Osmaniye	813451	352525	109460	1275436
Hatay İlinin Payı (%)	50.17	30.04	31.91	43.74

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (2016)

Hatay ilinin 2015 yılında tarımsal üretim değeri ve ülke genelinden aldığı pay Tablo 14'te verilmiştir. TÜİK verilerine göre Hatay İlinin tarımsal üretim değeri 2009 yılında 2.53 milyar TL iken bu değer 2015 yılında 3.48 milyar TL'ye ulaşmış ve ülke genelinde 21.sırada yer almıştır.

2015 yılında Hatay İli Türkiye tarımsal üretim değerinden (248.49 milyar TL) % 1.40 oranında pay almıştır. 2015 yılında Hatay İlinin Türkiye tarımsal üretim değerindeki payları alt dallara göre şöyle oluşmuştur; Bitkisel üretim %2.20, canlı hayvan değeri %0.87 ve hayvansal ürünler %0.38 (Tablo 14).

Çizelge 14. Hatay ilinde tarımsal üretim değerleri (2015)

Göstergeler	Bitkisel Üretim Değeri (000 TL)	Canlı Hayvanlar Değeri (000 TL)	Hayvansal Ürünler Değeri (000 TL)
Türkiye	119724118	73102253	55560771
Hatay	2638804	633582	210139
İlin Payı (%)	2.20	0.87	0.38

Kaynak: TÜİK (2014, 2017b), GTHB (2017c)

3.6. Tarımsal destekler

Tarım sektörünün desteklenmesine yönelik politikalar tüm dünyada liberalleşme trendine rağmen etkinliğini sürdürmektedir. (Civan, 2010). Tarım, sahip olduğu dezavantajlı özellikler dolayısıyla gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm ülkelerde destekleyici politikalarla korunan sektörlerin başında gelmektedir. Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de, uygulanan tarım politikalarının; üretici gelir ve refah seviyesini artırma, fiyat istikrarı sağlama, ucuz gıda temini ile tüketici refahını artırma, kendi kendine yeterlilik sağlama, kırsal kalkınma ve döviz tasarrufu

sağlama gibi çeşitli amaçları vardır (Tan ve ark, 2015). Uygulanan tarım politikası araçlarından biri de tarımsal desteklerdir. Hatay İlinde 2016 yılında yapılan tarımsal destek ödemeleri ülke genelindeki paylarına ilişkin bilgiler Tablo 15'de verilmiştir. Hatay ilinin Türkiye toplam tarımsal destekleme tutarından almış olduğu pay % 1.65'tir. Bitkisel üretim desteklerinde bu oran (özellikle pamuk ve zeytin üretiminden dolayı) %2.71'e yükselmektedir.

Hatay İlinde 2016 yılında ÇKS'ye kayıtlı çiftçi sayısı 21463, toplam destekleme tutarı 186.milyon TL ve çiftçi başına düşen ortalama destek tutarı 8675.64 TL'dir.

Türkiye genelinde aynı yıl ÇKS'ye kayıtlı çiftçi sayısı 2.26 milyon, toplam destekleme ödeme tutarı 11.26 milyar TL ve çiftçi başına ortalama destek tutarı 4966.37 TL'dir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında; Hatay İli genelinde çiftçi başına destek tutarının Türkiye

ortalamasının %74.69 üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ilde organik tarım uygulamalarında desteklenen alan 4058 da, işletme sayısı 21; İyi Tarım Uygulamaları kapsamında desteklenen alan 30562 da, işletme sayısı 184 olmuştur (GTHB, 2017f).

Tablo 15. Hatay ilinde tarımsal destek ödemelerinin ülke genelinden aldığı pay (%)

Göstergeler	Bitkisel Üretim Destekleri ¹	Hayvansal Üretim Destekleri	Kırsal Kalkınma Destekleri	Diğer Destekler ²	Toplam
Hatay (TL)	157695527	12322645	8332581	7854601	186205355
Türkiye (TL)	5823415000	3002060000	958119000	1476051000	11259645000
İlin Payı (%)	2.71	0.41	0.87	0.53	1.65

Kaynak: GTHB (2017c,d,e).

1/Alan Bazlı Destekler ve Fark Ödemesi Desteklerini içermektedir.

2/Tarımsal Sigorta Destekleri, Telif Edici Ödemeler Kapsamındaki Destekler, Diğer Tarımsal Destekler, Kırsal Kalkınma IPARD Desteklerini içermektedir.

3.7. Hatay ilinin tarımsal dış ticareti

2014 yılı verilerine göre TR63 Bölgesinin toplam ihracat değeri 3.11 milyar ABD\$, ithalat değeri ise 5.49 milyar ABD\$ olup, bölgenin dış ticaret dengesi -2.38 milyar ABD\$'dır. Bölgenin ihracat değerinde illerin payları şöyledir; Hatay %67.85, Kahramanmaraş %29.26 ve Osmaniye %2.89. Bölgenin ithalat değerinde illerin payları ise Hatay %61.20, Kahramanmaraş %22.4 0 ve Osmaniye %16.40'dır (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

TR63 bölgesinin Türkiye'nin toplam tarımsal ürünler dış satımındaki payı %8.40, dış alımındaki payı ise %7.29'dur. Tarım ürünleri dış satımında bölge illerinin payı şöyledir; Hatay %95.56, Kahramanmaraş %4.12 ve Osmaniye %0.32. Tarım ürünleri dış alımında bölge illerinin payı şöyledir; Hatay %10.41, Kahramanmaraş %87.19 ve Osmaniye %2.40.

2016 yılında Hatay İlinden yapılan ihracat 1.74 milyar ABD\$ olup ülke genelindeki payı %1.22 olmuştur. İhracat yapılan ülkeler arasında ilk sıraları Suriye, Suudi Arabistan, Irak, Romanya, Mısır almıştır.

Aynı yılın verilerine göre Hatay İlinden yapılan ithalat 2.57 milyar ABD\$ olup ülke genelindeki payı %1.29 olmuştur. İthalat yapılan ülkeler arasında ilk sıraları Rusya Federasyonu,

Brezilya, ABD., Kanada ve Hollanda almıştır. Hatay İli 2016 yılı verilerine göre Türkiye'nin ihracatında 10. sırada, ithalatında ise 8. sırada yer almaktadır.

Hatay İli Türkiye'nin toplam yaş sebze meyve ihracatının %21.7'sini gerçekleştirmektedir. İlin tarımsal ihracat değeri 689 milyon TL olup en fazla ihracat yapılan ülkeler arasında Suudi Arabistan, Suriye, Rusya ve Irak yer almaktadır. İhraç edilen önemli ürünler ise limon, portakal ve mandalınadır (Anonim, 2017).

3.8. Hatay ilinde tarımsal örgütlenme

2017 Yılı Ekim sonu itibariyle Türkiye'de GTHB denetiminde 99 adet kooperatif bölge birliği ile 06.10.1988 tarih ve 3476 sayılı Kanunun yürürlük tarihinden önce tüzel kişilik kazanmış olan Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri (çok amaçlı) 14 adet ve Pancar Ekicileri Kooperatifler Birliği (1adet) olmak üzere toplam 114 adet Kooperatifler Birliği kurulu bulunmaktadır. Söz konusu kooperatif birliklerine kayıtlı ortak kooperatif sayısı ise 5760'dır. 5330 Sayılı Kanunla Değişik 1581 sayılı Kanun kapsamında belirlenen bölgelerde ise, 16 adet tarım kredi kooperatifleri bölge birliği kurulu bulunmaktadır. 1163 sayılı Kanuna göre 7 adet (7 konuda), 1581 sayılı Kanuna göre 1 adet

olmak üzere, ulusal düzeyde kurulan 8 adet Kooperatif Merkez Birliği mevcuttur.(GTHB, 2017g). Ülke genelinde Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerine 772449, Sulama Kooperatiflerine 303912, Su Ürünleri Kooperatiflerine 31031, Pancar Ekicileri Kooperatiflerine 1432795 ve Tarım Kredi Kooperatiflerine 939998 olmak üzere toplam 3480185 ortak bulunmaktadır. 5200 Sayılı Kanunla kurulan Üretici Birliklerine üye sayısı 354383'tür. 5996 Sayılı Kanunla kurulan Islah Amaçlı Yetiştirici Birliklerine üye sayısı ise 439061'dir. (GTHB, 2017g).

Hatay İlinde 2016 yılı itibariyle 71 adet tarımsal amaçlı kooperatif (36 adet kalkınma, 25 adet sulama ve 10 adet su ürünleri kooperatifi) ve 1 adet Su Ürünleri Kooperatifleri Bölge Birliği faaliyetine devam etmektedir. İlde, Hatay İli Arı Yetiştiricileri, Hatay İli Damızlık Koyun - Keçi Yetiştiricileri ve Hatay İli Damızlık Sığır Yetiştiricileri Birliği olmak üzere 3 adet Islah Birliği mevcuttur. Bununla birlikte ilde Çukobirlik bünyesinde 6 tarım satış kooperatifi, 8 adet sulama birliği ve 12 adet de tarım kredi kooperatifi faaliyetlerini sürdürmektedir (GTHB, 2017c,g,f; Kalkınma Bakanlığı, 2017b).

4. Sonuç

Hatay ili tarımsal üretim değeri ve çeşitliliği bakımından hem Türkiye'de hem de TR63 Bölgesi içinde özel öneme sahip bir il konumundadır. İlin tarımsal üretim deseni aynı zamanda ilin dış ticaretine de yansımış durumdadır. Hatay ilinin tarımsal ürünler ihracatı hem il hem TR63 bölgesi hem de Türkiye ekonomisi açısından farklı bir değere sahiptir.

İlin dış satıma yönelik ürünlerinin başında narenciye gelmektedir. Hatay ili Türkiye narenciye ihracatının yaklaşık %25'lik kısmını üstlenmektedir.

İlde zeytin üretim faaliyeti bitkisel üretim deseninde ön sıralarda yer almaktadır. Mevcut zeytin tesislerinin yanında yeni tesisler de kurulmaya devam etmektedir. Süre gelen yapı ve

değişim, gelecek dönemde Hatay ilinin zeytin üretiminde Türkiye'nin en önemli merkezlerinden biri olacağını göstermektedir.

İlin önemli diğer ürünlerinden biri de pamuktur. İldeki pamuk üretiminde sulama maliyeti en önemli masraf unsurunu oluşturmaktadır. Özellikle pamuk üretiminde sulama altyapısının güçlendirilmesi halinde elde edilen verimde ve toplam üretimdeki artış üreticinin de gelirini artıracaktır. Bu nedenle tarımsal sulamada üreticilerin kullanmış oldukları enerji (elektrik ve mazot) daha uygun bir bedelle çiftçilere sunulmalıdır.

Hatay ilinde hayvancılık faaliyetleri önemli bir gelir kaynağıdır. İlde mevcut hayvan varlığının korunması ve işletmelerin takibi açısından daha modern kulak küpeleri kullanılmalıdır.

Kaynaklar

Acar M, Aytüre S, 2010. Dünyada ve Türkiye'de Tarım ve Tarım Politikalarının Geleceği. Ekin Basım Yayın Dağıtım. Bursa. Türkiye, s.397.

Akar M, Malaslı M Z, Çelik A, 2012. Hatay İlinin Tarımsal Mekanizasyon Özellikleri. 27. Tarımsal Mekanizasyon Ulusal Kongresi, 5-7 Eylül 2012, Samsun. Bildiriler Kitabı, s.64-73.

Anonim, 2011. Hatay İli Tarım ve Kırsal Kalkınma Strateji Planı (2011-2015). Hatay Valiliği Yayınları. Anıt Matbaa, Ankara, <http://www.hatay.gov.tr/kurumlar/hatay.gov.tr/TarimveKirsalKalkinmaStratejikPlani.pdf>, erişim: 06.12.2017, s.120.

Anonim, 2012. İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (Sege-2011). T.C. Kalkınma Bakanlığı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü Yayınları.

https://ab.gov.tr/files/ardb/evt/2_turkiye_ab_ilis_kileri/2_2_adaylik_sureci/2_2_8_diger/tckb_sege_2013.pdf, erişim tarihi 06.12.2017, s.94.

Anonim, 2016. Hatay İli Ekonomik Görünüm Raporu (2010-2015). T.C. Kalkınma Bakanlığı Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (Doğaka) Yayınları.

- http://www.dogaka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.dogaka.gov.tr_653_CG8B85TB_Hatay-ili-Ekonomik-Gorunum-Raporu.pdf, erişim tarihi: 06.12.2017, 74 ss.
- Anonim, 2017. Hatay Valiliği. Tarım-İlin Genel Tarım Durumu. <http://www.hatay.gov.tr/tarim>, erişim tarihi 21.12.2017.
- Civan A, 2010. Türkiye’de Tarımsal Destek Politikaları. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25 (1): 127-146.
- DSİ, 2017. Tarım- Sulamanın Önemi. <http://www.dsi.gov.tr/docs/hizmet- Alanlari/tarim-sulama.pdf?sfvrsn=2>, erişim tarihi: 20.12.2017.
- GTHB, 2017a. GTHB Makro Ekonomik Veriler.<http://www.tarim.gov.tr/Konular/Makro-Ekonomik-Gostergeler>, erişim tarihi 21.12.2017.
- GTHB, 2017b. Bügem Faaliyetleri. Mart-2017. <http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf>, erişim tarihi: 21.12.2017.
- GTHB 2017c. Hatay İl Müd. 2016 Yılı Brifing Dosyası. <http://hatay.tarim.gov.tr/Belgeler/>, erişim tarihi: 28.11.2017,s.15
- GTHB, 2017d. Hayvancılık Genel Müdürlüğü. Hayvancılık Verileri, erişim tarihi: 30.12.2017, s.2-4.
- GTHB, 2017e. Faaliyet Raporu-2016. erişim tarihi: 15.12.2017, s.85
- GTHB, 2017f. Hatay İl Müdürlüğü.Rakamlarla Hatay İli Tarım Kimliği. www.hatay.tarim.gov.tr/Belgeler, erişim tarihi 02.02.2018.
- GTHB, 2017g. Tarım Reformu Genel Müdürlüğü. Teşkilatlanma Verileri. erişim tarihi: 20.12.2017), s.9-14
- İçişleri Bakanlığı, 2017. 2016 Yılı Türkiye Göç Raporu. T.C. İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. Geçici Koruma Altına Alınan Suriyeli Yabancıların İllere Göre Dağılımı.s.78 http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf, erişim tarihi: 05.12.2017.
- İnan İ. H, 2016. Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği. Güncellenmiş 8. Baskı. İdeal Kültür ve Yayıncılık. İstanbul. 415 s.
- Kalkınma Bakanlığı, 2016. İstatistiklerle Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye. <http://www.dogaka.gov.tr/Icerik/Dosya>, erişim tarihi 06.06.2018
- Kalkınma Bakanlığı, 2017a. Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi. <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/TemelEkonomikGostergeler.aspx>, erişim tarihi: 21.12.2017.
- Kalkınma Bakanlığı, 2017b. Doğaka. Hatay İlinde Tarım ve Hayvancılık. <http://www.hataydayatirim.com/sectorler.asp?HS=16&Sektorler=tarim-ve-hayvancilik>, erişim tarihi:23.11.2017.
- Reçber K, Ayhan V, 2013. Türkiye İle Suriye arasındaki krizin Hatay bölgesi üzerindeki etkileri. Alternatif Politika, 5(3): 324- 340.
- Semerci A, 2016. Effects of Agricultural Supports on Farmer’s Revenue and Product Costs: The Case of Turkey. Custos e @gronegocio on line, 12 (3): 71-96.
- Tan S, Atak Ş, Şengül Ü, Tan SS, 2015. The Evaluation of The Changes in the Agricultural Sector with Common Economic Indicators in Turkey in the Last Decade. Mediterranean Journal of Social Sciences, 6 (2): 588-595.
- TÜİK, 2014. Seçilmiş Göstergelerle Hatay-2013. TÜİK Yayın No:4242,Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası,Ankara.s.147-189.
- TÜİK, 2017a. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları-2016. Haber Bülteni. Sayı:24638,31.01.2017. erişim tarihi: 21.12.2017.
- TÜİK, 2017b. İl Bazında Gayrisafi Yurtiçi Hasıla, iktisadi faaliyet kollarına göre, NACE Rev.2, 2004-2014 -. Haber Bülteni. Sayı:24920,12.12.2016. erişim tarihi: 28.12.2017.
- TÜİK, 2017c. Hayvansal Üretim İstatistikleri. erişim tarihi: 25.12.2017.